

ЗА ДИСПОЗИЦИЈАТА „ДА БЪДЕШ“ И
ЖИЗНЕУТВЪРЖДАВАЩИТЕ ИЗМЕРЕНИЯ
НА ПРАЗНИКА КАТО СОЦИАЛЕН
ФЕНОМЕН

Гергана Дянкoвa

FOR DISPOSITION “TO BE”
AND LIFE-AFFIRMING DIMENSIONS
THE HOLIDAY AS A SOCIAL PFENOMENON

Gergana Dyankova

Abstract: The study examines the nature and importance of the feast, in the context of role theory of personality. Highlighted specific features of the holiday are potential arguments about the feast on the formation of disposition “being” as fundamental to sociability personality.

Key words: holiday, etnoidentichnost, multiculturalism. role theory, self-affirmation.

ПРИГЧА ЗА РИБАРЯ¹

Не знам дали тази история се е случила в празничен или делничен ден.

Но в този ден едно нахакано „юпи“ се разхождало в някакъв град край морето и се спряло на кея, край един рибар на средна възраст, който си ловял риба с ведро изражение на лицето и изглеждал като човек, който прелива от щастие.

Може би точно това доволно изражение на простия рибар подразнило образованото юпи и след поздрава и няколкото думи на дежурна учтивост, младежът не можал да се сдържи и започнал да поучава чичото:

– Ето – стоиш си ти тук и ловиш риба! Хванал си вече 3-4 рибки и какво ще ги правиш?

– Ще си ги опека на скара и ще ги изям с приятели. И много бяло вино... – доволно отвърнал рибарят.

¹ <http://blogatstvo.com/blogatstvo/spiritual/fisherman/>

– Ами да... – продължило с наставнически тон юпито. – А вместо това можеше да оставиш за себе си само 1-2 риби, а останалите да продадеш!

– Че защо?! – учудил се чичото.

– Защото с парите можеш да си купиш мрежа и лодка. И да започнеш да ловиш повече риба и да я продаваш. А със събраните пари да си купиш още една лодка. Да платиш на още един рибар да работи за тебе. С натрупания капитал да купиш рибарски кораб и постепенно да изградиш цяла рибарска флотилия! – завършил юпито с апотеоз и се ухилил доволно, сякаш току-що бил разяснил на аборигените откъде изгрява слънцето.

– Че защо ми е това?! – още по-учудено го погледнал рибарят.

– Защото така ще станеш богат човек. А богатите хора могат да правят каквото си поискат. Като забогатееш, можеш – ако искаш – по цял ден да си ловиш риба и нищо друго да не правиш! – още по-възторжено заявил юпито и се ухилил още по-самодоволно.

А рибарят само се усмихнал снизходително и със съвсем незабележима ирония запитал нахакания младеж:

– Че аз сега какво правя?!

Писъкът на чайките се слял със звънливия му незлоблив смях, докато засраменото юпи се отдалечавало с бързи крачки от кея...

I. Въведение в проблематиката

Днес е трудно време за разгръщане на духовното измерение на личността. Съвременният свят е обвързан с борба за надмощие през диспозицията „да имаш“. Свидетели сме на всевъзможни битки: за природни ресурси, за политическа власт, за религиозно господство. Съществува явно противоречие между заложената в човека природа за съзидание и разрушителната тенденция на общности, провокирана от различието, основано на расов и етнически признак.

Диспозицията „да бъдеш“ изисква да откриеш компонентите на самоличността си. Това е процес, изпълнен с вътрешен анализ и зададен от социалния контекст на съществуването.

Етноидентичността е първоосновата на изграждането на личностната автономия, защото ангажира субекта с припознаване и интернализирание на модела за общностен жизнен конструкт или “да бъдеш” част от традиция и култура на етническата група.

Традицията и културата са онова жизнено пространство, в което израства социалното Аз на всеки индивид, представител на етническа група. В традицията и културата са вкоренени обреди, които вдъхновяват утвърждаването, а нерядко и оцеляването на етническата общност, които през годините са придобили *празнична* изразност. Ето защо има основание да се анализират жизнеутвърждаващите измерения на *празника* като социален феномен и като формиращ диспозицията „да бъдеш“ част от социална общност.

II. Празникът – социално предимство за поликултурното общество

Умението за съвместен живот в условията на различни етноси и религии е резултат от исторически продължителен и психологически деликатен процес, тъй като докосва същността на Аз-а като отражение на неговите корени и пространство (принадлежност и светосещане).

Вековна е българската традиция в такова съжителство на различни общности, което не допуска „социална дистанция между групата на мнозинството и групата на малцинството“ (Дерменджиева С., Д. Тасевска, Г. Дянкова, 2016:15), а съхранява социалната връзка, на която се дължи днешното етнокултурно разнообразие на българското население (българи, турци, роми, арменци, евреи, каракачани, гагаузи, власи и др.).

Несъмнено, празниците са сред *преимствата на тази културна многоликост*, тъй като всеки етнос *добавя* своите специални дати в празничния календар на съвременното българско общество.

Разбирането и съпричастността към всеки повод за празничност, обаче, имат за начало уважителния интерес към самотното присъствие на етноса, както и към представата, която той е изградил за себе си в съхранените предания като завещана от предците собствена духовна същност.

Всеки етнос се самодefинира в свой епос – легитимира своя облик в множество запазени легенди, а календарните празници са техният съвременен отзвук, на фона на който се отправят общочовешките послания за здраве, доброта и благоденствие. Пренасяни и съхранявани във времето, традициите и елементите от празнично-обредната система на етническите общности генерират собствена витална енергия. Тя утвърждава потенциала на празника за себеактуализацията на личността, разгърнат в следните негови значения:

ПЪРВО: за изграждането и поддържането на общностната памет и етноидентичност;

ВТОРО: за формирането на съпричастност към посланията и ценностите, посредством които празнуващата етническа общност се утвърждава в българското общество;

ТРЕТО: за акцентирането върху общи елементи, моменти и ритуали, като по този начин залага висока активност на участниците и диспозиционира етноидентичността в отредените им роли.

III. Просоциални проекции на празника и диспозицията „да бъдеш“

Всички знаем, че празниците са част от живота.

И сме еднородни, че те са по-приятната негова част.

Затова не се затрудняваме да ги разпознаваме, да ги изброяваме, да ги класифицираме. Често даже сме обладани от нетърпение и броим дните в календара до специалния празничен ден. И когато той настъпи, му се отдаваме цялостно и го преживяваме, едва ли не с блаженство.

В стремежа към дефиниране на празника като антропологичен феномен изненадващо сложно се оказва формулирането на *определение за празник*.

Вероятно, поради тази причина в специализираната литература понятието празник, когато се употребява в единствено число, е прието да се докладва посредством „хипотеза“: „Можем да не я формулираме и само да я подкрепяме с примери, но можем да си и дадем сметка, че в по-реален план празниците са много и много видове, докато това, което наричаме празник в единствено число, е само несигурно обобщение“ (Богданов, Б., 1996:6) .

Не само игра на думи, но и парадоксален факт е признанието, че обяснението на празника е трудна работа.

Трудността да се изведе самостоятелна дефиниция за феномена „празник“ специалистите отдават най-вече на неговата зависимост от феномена „делник“.

Така празникът се определя спрямо делника: като различен от делника, противоположен на делника, преобразяващ или разнообразяващ делника и т.н. Тази зависимост откриваме дори в етимологията на думата „празник“ – „празен ден“; ден, който се противопоставя на изпълнения с работа делник.

И тук следва парадоксът: склонни сме да приемем логиката на тези разсъждения, но не и заключението им.

Определението „празникът е празен ден“ ни се струва не само неприемливо, но и несправедливо, дори ощетяващо ни, тъй като в него долавяме „*риск да бъдат опразнени*“ именно дните, които изпълват живота ни, придават му цветност, пораждаат нов смисъл, мотивират за следващия делник.

Това провокира автора да потърси отвъд видимия семантичен текст на термина „празник“ теоретически аргументи за по-контекстуално открояване на феномена, което го разкрива *като наситен с взаимодействия*.

Човекът не е пасивно същество. Отличителна негова характеристика е стремежът към промяна – промяна както на заобикалящата среда, така и на собствената личност.

Този стремеж произтича от действената природа на личността и разкрива мотивите ѝ да бъде в постоянен режим на активност. Различна е само степенята на активност.

Припомнянето на тези факти пояснява, че е основателно да разглеждаме делника и празника като *различни степени / равнища / темпове на активно поведение*.

В редуването на делници и празници е предоставената възможност да разпределяме енергията си като редуцираме или пренасочваме активността си. Способността ни *съзнателно да избираме и да приоритизираме целите си в съответствие с актуалните наши потребности* (Маслоу, Е., 2001) позволява да организираме ефективно ежедневието.

В определена част от времето (делници) влагаме своя ресурс в дейности, свързани с всекидневието и в този смисъл – с оцеляването ни като индивиди. Всеки делник е предимно изпълнен с труд или работа, подпомагащи нашата професионална реализация, кариерно развитие, но е и ориентиран към потребността да получим социално признание в семейството, в общността, да усетим себе си през личния си авторитет и така да повишим себеоценката и себеуважението си.

В останалата част използваме времето за освобождаване от делничното напрежение, от стреса и се отдаваме на дейности, удовлетворяващи личностни потребности от друг порядък, а именно от *себеутвърждаване през себеактуализация до духовно себеразвитие*.

Описаната логика на смислово житейско отдиференциране на времевите отрязъци на делник и празник откроява/аргументира допускането, че дори в т.нар. „празни дни“ личността не е пасивна, а всъщност встъпва в друга фаза на активност. Фокусира се върху дейности, които имат за цел възстановяване на ресурсите, чрез оптимизиране на индивидуалния психосоматичен баланс, защото „психе“ е душа, а „сома“ е тяло.

Всяка личност се проявява не само като поведенчески дейна, но и като емоционално активна.

Като двигател на активността, човешките потребности не се изчерпват единствено със задоволяване на физиологичните изисквания. Напротив – човешкият индивид е устроен така, че освен да „оцелява“ като отговаря на *екзистенциалните си нужди от храна, топлина, сигурност и социално признание*, то да се стреми и към удовлетворяване на така наречените „нематериални“ потребности или да насища живота си с духовни преживявания.

Затова хората потребностно са устремени към *обич, приятелство и любов*.

Макар за тези феномени да не съществуват работни-неработни дни, доказано е, че присъствието им дори в делника е фактор, насърчаващ индивидуалната увереност и ефективност. Но безспорно празникът е *време на жизнен фокус, при който за духовните потребности на личността от обич, приятелство и любов се гарантира пълноценност на преживяването*. Това се дължи,

освен на обективно зададените *условия на споделеност и взаимност, но и поради усещането за специалност в контекста на тържественост / празничност.*

Оттук и магнетичната същност на всеки празник – защото неговата емоционалност не само привлича, а и възкресява обвързаността ни с близките, приятелите, с общността, към която принадлежим и в която споделяме еднакъв код за означаване на събития и отношения, придаващи порядък и стабилност на света ни.

Тази перспектива е свързана с приемане на символи, спазване на ритуали и предаване на послания, при които личността се отдава на преживяване и изследване на житейски теми, които са отвъд всекидневното съзнание, анализира въпроси за смисъла, за човешкия потенциал, за многообразието в света, за себе си в този свят. Именно в този вътрешен процес на себеизследване е проектирано удовлетворението на дълбоко вкоренени в антропосъщността духовни потребности на личността от *себеутвърждаване и себеактуализация.*

Всъщност, това специфично изискване подсказва и на какво се дължи несравнимата енергия на празника да *ни приобщава и обединява.* През 2010 година Общото събрание на ООН обявява Девети юни за Международен ден на приятелството: „Идеята се ражда от желанието на Световната организация да стимулира дружбата между хората и народите. Основната концепция на празника е хората да загърбят всякакви различия помежду си и заедно да се стремят към един по-добър и мирен свят.“²

Значението на празника е в тази дълбоко закодирана у всеки от нас потребност да може именно от позицията на Аз-овата си същност – безусловно истински, без роли, без маски, без подражания – *да изрази удовлетвореността и възторга от постигнатото.*

Или с други думи – артикулирано в контекста на ролевата теория за личността: от успешно изпълнените роли както от него самия, така и от тези около него, а и преди него.

Със способността си *да съхранява и възражда традициите* празникът придобива значението на *ДНК за цивилизацията ни.*

Празникът ни предоставя възможност за репродуктивно преживяване на състояния, които са особено ценни за нас и към които

² <https://holidayheroes.bg/priqtelstvo-praznik/>

се стремим, заради радостта и гордостта от създаденото, заради увереността и надеждата за предстоящото. Празникът предлага особена рефлексия, „включваща „полифония“ на смисли, идеи, образи, спомагаща да се актуализират ценностни ориентации (...), което само по себе си се превръща във важен механизъм за самостоятелно развитие“ (Молодиченко, В., Н. Молодиченко, 2015:337), за себеутвърждаване и себеактуализация.

Едва ли можем да посочим друга дейност, на която личността се отдава с толкова *непринуденост и съпричастност* както в празничната дейност, тъй като в нея открива едновременно *необходимия емоционален комфорт и духовно удовлетворение*. Именно на присъщия си комплексно-интегративен ефект празникът дължи *безпроблемната мотивация на участниците в подготовката и в осъществяването му*.

Това придава завидна лекота в провеждането на *функциите*, които реализира празникът, сред които като най-значими се открояват следните:

✓ *социализираща функция* – празникът е социално-обусловен както по произход, така и по предназначение; той разкрива еталони за подражание, за активност в поведението, за позиция към света;

✓ *комуникативна функция* – празникът е специфичен обмен на информация, на опит, на настроения, на убеждения; той е универсалният език в осъществяването на общуването като междуличностно, междупоколенческо и межкултурно;

✓ *катарзисна функция* – празникът мултиплицира синтез от емоции и чувства, чиито динамики в настроението и крайни амплитуди водят до преосмисляне и пренасочване на междуличностните отношения, до постигане на емоционален баланс, благоприятстващ социалното взаимодействие;

✓ *хедонистична функция* – на личността се предоставя възможност да изпитва удоволствие и естетическа наслада не само от участието си в празника, но и от приноса си към доставянето на подобни преживявания и на другите.

Важно е да подчертаем, че именно последният акцент придобива качеството на определящ за разкриване значението на празника, тъй като откроява неговия иманентен признак: *радостта да сме заедно с другите и стремежът това да им доставя радост*.

Безспорната взаимозависимост между делник и празник позволява и друга гледна точка в опита да изясним същността на празника.

Подсказва ни я т.нар. „ролева теория“ за личността, изведена като „концепцията за социална драматургия“ (Гофман, Ъ., 2000). Затова при настоящия анализ се прави опит за идентифициране същността и значението на празника, посредством методологическата терминология на театъра.

Ролевата теория интерпретира междуличностните отношения като социален театър, в който „социализирацията се човек усвоява по необходимост такова множество от социални роли, които го правят способен да поддържа равновесие с другите хора, да задоволява своите индивидуални потребности и да се включва адекватно във функционирането и развитието на обществото като цяло“ (Градев Д., 1984: 36). Независимо дали сме избрали, или приели тези роли, ние се придържаме към социалния сценарий, който регламентира поведението ни в съвместния живот.

Така сред най-присъщите за живота ни роли естествено се открояват тези, които изпълняваме като възрастни, като съпрузи, като родители, като приятели, като граждани, като професионалисти.

В продължение на очертания аналог с театъра е редно да отбележим, че през изпълнението на тези роли личността участва в множество и различни социални представления.

Всяка нова житейска ситуация (сцена) е всъщност възможност за човешкия индивид да оползотвори собствения си ресурс като овладее нова роля, която изпълнява с „нови маска, грим, костюм, декори“ – такива, каквито ги определя утвърденият модел в съответния социален сектор.

В ежедневието ни тези разнообразни роли (обозначавани като „ролеви репертоар“) изпълват всеки момент, който споделяме със съответните партньори – те могат да бъдат избрани и предпочетени лично от нас или пък социално разпределени в общия сценарий, който следваме.

Но и в двата случая партньорствата, в които участваме, се реализират като отделни ролеви отношения (междупличностни, професионални или социални) и се подчиняват на специфични правила и норми. Те са социално утвърдени и оказват контрол върху поведе-

нието ни като го дефинират като приемливо или неприемливо. Същевременно, обаче, тези правила и норми задават изискванията и очакванията за всяка роля, към която се стремим и са критерий за себеутвърждаване.

Следователно, можем да приемем, че делникът е онази част от всекидневието, в която водещ за личността е стремежът към успешно изпълнение на определен социално-ролеви репертоар съобразно социално утвърдения стандарт.

Предвид очертаната по-горе аргументация за същността и значението на празника като социален феномен в живота на човека, то изложението откроява следните два изводни акцента:

ПЪРВО: Празникът развива индивидуалната личностна и социално-културна рефлексия – ситуира субекта в специално време и пространство и по този начин му осигурява специална гледна точка, от която да позиционира себе си и света.

ВТОРО: В празника субектът става специален – различен от всекидневните си роли и същевременно еднакъв в степента и равнището на изразяване на свободата и спонтанността си с другите.

Различни и еднакви.

Свободни и спонтанни.

Разглеждан в този контекст, празникът е своеобразен социален антракт.

Празникът е онази част от ежедневието, в която условно социалният сценарий се прекъсва: личността напуска играта на делничната сцена, сваля маската, излиза от роля.

И се отдава на най-съкровеното в живота.

На смисъла за себе си.

Но празникът не се случва истински, докато сме със самите себе си.

Празникът настъпва в момента, в който открием Другия – този, с когото можем да споделим своето „себе“. „Да бъдеш“ изисква социална публика, която да те възприеме и на тази основа „да се“ живееш и усетиш в собственото себесъзнание.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Богданов, Б.** Празникът в традиционната и модерната култура. – В сб.: Празници и зрелища в европейската културна традиция през Средновековието и Възраждането. София, 1996. // **Bogdanov, B.** Praznikyt v tradicionnata i modernata kultura. – V sb.: Praznici i zrelishta v evropejskata kulturna tradiciia prez Srednovekovieto i Vyzrazhdaneto. Sofiia, 1996).

2. **Гофман, Ъ.** Представянето на Аз-а във всекидневието. София: ИК “Петър Берон”, 2000. // **Gofman, Y.** Predstavianeto na Az-a vyv vseskidneviето. Sofiia: IK “Petyr Beron”, 2000.

3. **Градев Д.** Социални роли на личността. София, 1984. // **Gradev, D.** Socialni roli na lichnostta. Sofiia, 1984.

4. **Дерменджиева, С., Д. Тасевска, Г. Дянкова.** Ромски дискриминационни практики и реч на омразата в преподаването на университетски преподаватели. – В: Педагогика, 2016, кн. 3. // **Dermendzhieva, S., D. Tasevska, G. Diankova.** Romski diskriminacionni praktiki i rech na omrazata v prepodavaneto na universitetski prepodavateli. Pedagogika, Sofiia, 2016, кн. 3.

5. **Маслоу, Е.** Мотивация и личност. София: Кибера, 2001. // **Maslou, E.** Motivaciia i lichnost. Sofiia: Kibera, 2001.

6. **Молодиченко, В., Н. Молодиченко.** Гуманитарные составляющие трансформации образовательного процесса. – В: Информационни технологии, култура, общество. Благоевград, 2015. // **Molodichenko, V., N. Molodichenko.** Gumanitarnye sostavliaiushtie transformacii obrazovatel'nogo processa. V: Informacionni tehnologii, kultura, obshtestvo. Blagoevgrad, 2015.

7. **Съвет на ЕС.** Относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа, 2014. // **Syvet na ES.** Otnosno kulturnoto nasledstvo като strategicheski resurs za ustojchiva Evropa, 2014.